

Učiteljski TOVARIS.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. vsakega meseca na celi poli. Cena mu je za celo leto 3 gold., za pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise prejema vredništvo; naročnino in oznanila pa prejema in razpošiljanje oskerbuje založništvo.

List 7.

V Ljubljani, 1. aprila 1880.

Tečaj XX.

„Corrigenda“ v pedagogični zgodovini Böhm-ovi.

(Dalje.)

Ozrimo se najpred na predreformacijsko dōbo, tako zvani srednji vek, za kateri nimajo nasprotniki drugačne barve, nego temno, černo. In res so to dōbo, zlasti njen konec, tako očernili in ogerdili, da dotični zgodovinarji — občni in pedagogični — že kar ne znajo drugače pričeti lutrovega časa, nego s tem, da stereotipno popisujejo vsestranski vednostni in nravni propad in zlasti neusmiljeno mahajo po osebstvu sv. cerkve. To pa zato, ker bi radi pokazali, da si je res Luter zaslužil ime „reformator“ — popravljavec, da bi se bolj in bolj zgubilo njegovo drugo ime, zasluženi pridevek: odpadnik. To ravnanje pa je naravno: laž se ne da z resnico podpreti; da se laž ohrani, treba jej je jako zvitih nog za mnogoverstna kriva pota. A to je nenaravno, da bi katoličanje neresnično napadanje molčč, ali celo z veseljem — „beifällig!“ — sprejemali, za denar kupovali in se ga trudoma učili!

Čudno je to, kako se nekte reči globoko vkoreninijo, da jih ni moč leta in leta porovati! Kakor se zastarela rija zagriže v terdo železo, tako se je vdomačila óna napaka v zgodovinske knjige. Celo dobrosmisleči zgodovinci si postavijo večkrat tak mostič, preden stopijo na tla protestantske zgodovine; kako pa še le nam krivični!

Toda zdaj bo moralo biti to drugače, ko so mnogi učenjaki začeli prav resno po virih iskati historične resnice. Protestantska „Reichspost“ je Janssen-ovo že zadnjič omenjeno zgodovinsko delo pretresovala v daljših sestavkih in slednjič pride do sklepa, da je zgodovina nemškega naroda „eine That des Katholicismus“.*) V tem velikanskem

*) „Alte und neue Welt“ 1878, stran 426.

delu je na široko in temeljito dokazano, da konec srednjega veka (zadnjih petdeset let pred tako zvano reformacijo) je prav za prav dōba nemške reformacije, *) seveda v boljšem smislu.

Predolgo bi bilo Bōhma zavračevati po vsej sredoveški zgodovini, ker treba bi bilo napisati celo knjigo, ki bi večinoma ravno nasprotno učila od tega, kar njegova; tudi bi morali stare reči ponavljati, ki jih je „Učiteljski Tovariš“ že l. 1862 obširno obravnaval. Naj tedaj tukaj zadostuje, da si ogleđamo samo konec srednjega veka, t. j. od srede petnajstega stoletja do Lutra (1517).

Kdor se po enakih knjigah, kakor je Bōhm-ova, zgodovine uči in potem svoje dušno oko upré v ono dōbo: kaj vidi? — samo nevednost, zaspanost in topost med priprostim narodom, nekaj tužno mertvega! In zlasti nepopisljivo zanikernost med duhovstvom — le-ti samo pojedajo, popivajo in počivajo! A prečitaj tako zgodovinsko delo, kakor je Janssenovo — kako se ti ves drugačen svet odpre! kako delalni, kako vneti, kako energični duhovi se ti pokažejo! In tudi med priprostim ljudstvom kako živahno vdeleževanje!

Tisto je sicer res in nihče ne more tajiti, da naš čas prekosi prejšnja stoletja v raznih učenostih in da se daje priprostemu ljudstvu priložnost, veliko več se učiti, nego je bilo to mogoče v prejšnjih časih. A važno vprašanje je to, če so pri tem ljudstva bolj srečna, če je zdaj v obče več blagostanja in npravne poštenosti? Potomci, ki bodo našo zgodovino pisali, bodo imeli zastran šolstva lahko reč, ker bodo našli visoke kupe statističnih izkazov, česar mi iz starih časov pogrešamo, ker „njega dnij“ se je (saj primeroma) več delalo, nego pisalo, zdaj pa se le prerado več piše, nego dela; vendar bodo težko pozabili zapisati strašansko revščino in grozovito moralično sprevidenost med ljudstvom. Za izgled bodo lahko navedli politične rovarje raznih barv, samomoré mladih in starih itd., ogromno število beraških otrok, ki so primorani celo v mrazu bosí hoditi v šolo, navedli bodo n. pr. očeta, ki je (kakor „Vaterland“ piše) na rami nosil svojega otroka v šolo zato, ker mu ni imel zakej kupiti obutala itd. Pravični zgodovinar ima hvaliti le take čase, ki vzgojajo npravne, poštene in srečne ljudi; dōba, v kateri večina ljudi strada, ni hvale vredna, ko bi bilo tudi dokazano, da je vsak drugi človek — učenjak!

Pa če se tudi navdušujemo za napredek, kolikor je na zdravi podlagi občinstvu koristen, vendar pri vsej tej navdušenosti za pridobitve novega časa nimamo pravice, kamenje pobirati in metati na stare minule čase. To bi bilo smešno, tako smešno, kakor če bi hoteli otroka ali nedoraslega mladenča zato zmerjati, ker ni duševno in telesno še tako

*) Ibi 1876, stran 567.

razvit, kakor kak polnoletni mož. In ravno srednji vek se sme imenovati mladostna dōba sedanje omike.

Veliko krivico delajo temu veku oni, kateri mu očitajo nevednost in zanemarjenost. Srednji vek je po svoje silno veliko storil za oliko. Mladina se sicer od molitve ni odvrāčevala, otroci so se učili moliti, ubogati in više spoštovati, učili so se očenaš, češenamarijo, zapovedi Božje itd. (kar sem ter tje Bōhm nekako sarkastično omenja, kakor bi to nič ne bilo); a učili so se tudi brati in pisati ter mnogokaj, kar je bilo po tedajnih nazorih za življenje potrebno. Že je bilo pričakovati naj lepšega vspeha, že je bilo sem ter tje sadunosno cvetje nastavljeno; kar je prišla tako zvana reformacija in je za precej let nazaj potisnila kulturni razvoj. Večletne vojske so nastale; mesto mile kerščanske olike širiti se je jela po eni strani tiranska oblastnost, po drugi prešerna divjost itd.

Tolika mera olike seveda v onem veku še ni bila mogoča, kakor sedaj, kajti obširnost splošne olike raste od leta do leta. Po tej obširnosti tudi nima nihče pravice prejšnjih časov soditi; pač pa se smejo soditi po tem, koliko volje, vneme in gorečnosti so imeli za oliko, učenost in napredek. In ravno ta vnema, gorečnost za vedo in umetnost se kaže po vsem srednjem veku, osobito pa v dōbi, o kateri tu govorimo. O tej piše Janssen:

„Ein tiefgehender Bildungsdrang, vorzugsweise beruhend auf der Tüchtigkeit und dem Wohlstande des Bürgerthums, bemächtigte sich in jugendlich kräftiger Regsamkeit aller Klassen des Volkes. In Stadt und Land wurden niedere Schulen gestiftet oder die vorhandenen verbessert und man suchte überhaupt für die Volkserziehung eine feste Grundlage in der Schule zu gewinnen. Die Gründung unzähliger Gymnasien und vieler Universitäten lieferte den Beweis, wie tief das Bedürfnis der Bildung allenthalben empfunden wurde. Geistige Arbeit und Energie auf dem Boden christlichen Glaubens und kirchlicher Weltanschauung war der stärkste und eigenthümlichste Charakterzug des Zeitalters, welches sich von der Mitte des 15. Jahrhunderts bis zum Auftreten des kirchenfeindlichen jungdeutschen Humanismus erstreckt. Es war eines der gedankenreichsten und fruchtbarsten Zeitalter deutscher Geschichte; auf dem religiös-sittlichen, auf dem staatlichen und auf dem wissenschaftlich-künstlerischen Gebiet das eigentliche Zeitalter deutscher Reformation“.

V dokaz te velike dušne živahnosti in splošne vneme za oliko nam poleg drugih prikazni zadostuje iznajdba in čudovito naglo razširjanje tiskarstva.

Naš čas se tolikanj baha zaradi raznoterih iznajdeb; naj bo v svoji ponosnosti pa tudi pravičen in naj ne krati zaslužene slave srednjemu

veku, kateri nam je daroval iznajdbo, ki je nekako podlaga skor vsem poznejšim iznajdbam — tiskarstvo!

Böhm se samega sebe udari, pa še precej, ko piše (na str. 40): „Der Zustand des Schulwesens kurz vor der Reformation. Eigentliche Volksschulen gab es noch nicht; sie waren im heutigen Sinne vor der Erfindung der Buchdruckerkunst kaum möglich“ ter reč tako zasuče, kakor da je začel Luter vse na novo, kar na gola tla zidati. Malo manjka, da ne reče („med versticami“ se pa lahko bere): Luter je iznajdel tiskarstvo, nemške šole in nemški jezik! In vendar so Lutrove oči še le luč sveta zagledale, ko je bilo tiskarstvo že v možki dōbi tako veliko, da se je raztezalo že po vsej civilizirani Evropi; ko je še Luter v zibeli ležal, je bilo že 40 let staro in ko je cerkvi pokorščino odrekel, je štelo že svojih 70 let!

Če je tedaj Böhmu i. dr. Luter zarija kulture, potem je to pot zarija zamudila solnčni vzhod; in tak anahronizem se vsakako mora prečrtati protestantskim zgodovincem.

Iznajdba tiskarstva je že sama na sebi djanje marljivega dušnega dela, nikakor ne znamenje zasplosti. Še večji protest protestantskim terditvam je pa čudovito urno razširjanje tiskarstva, razširjanje na vse vetrove, katero ni hotelo Lutra čakati.

Ko bi bili ljudje takrat res tako zaspali, nedovzetni za kulturo in tako nevedni, kakor Böhm meni; kdo bi se bil menil za tiskarijo? Vse bi bilo spet zaspalo! Toda zgodovina nam nasprotno kaže, kako hitro in v množnem številu so se širile tiskovine, in še naj bolj tiste tiskovine, ki so bile namenjene prostemu ljudstvu.

Če še to dokažemo, odpade terditev Böhmu-ova (str. 41): da se do Lutra ni nihče zmenil za priprosto ljudstvo!

Stare listine pripovedujejo, s koliko radostjo so pozdravili narodi novo iznajdbo; in to veselje je bilo porok vspešnega razširjanja. Zgodovinsko se da dokazati, da je bilo do l. 1500 že več ko 1000 tiskarjev. Že o tem času je bilo v naj večih mestih po 20 tiskarnic; v Nürnbergu je bilo do l. 1500 sprejetih 25 tiskarjev v meščanstvo.

Z Nemškega so se mnogoštevilno naselili tiskarji še po raznih družih deželah. Kjer pa treba mnogo delavcev, je znamenje, da se tam ne manjka dela. Janssen pravi: „Unzählig viele Druckwerke aus dem 15. Jahrhundert sind theils in den späteren religiösen Kämpfen und in den Bürgerkriegen verloren gegangen, theils bis in unser Jahrhundert herein unbeachtet geblieben und verschleudert worden. Dennoch kann man die Zahl der noch jetzt vorhandenen aus der Zeit bis zum Jahre 1500 auf mehr als 30.000, von welchen sehr viele drei bis vier Folio-bände stark sind, ansetzen und hieraus einen Rückschluss machen auf die geistige Arbeit und Energie jener Zeit“.

Pa nikar ne mislite, da so bila to samo dela za učenjake (kajti takim Böhm še nekaj zaupa, menda zato, ker se je bila med njimi že sem ter tje začela tista avtoriteto spodkopujoča stranka, ktereje je pozneje Luter stopil na čelo). Ne, tudi priprosto ljudstvo je bilo precej v začetku deležno blagoslova „nove umetnosti“, kajti tiskali so, ne le sveta pisma v nemškem jeziku in mnogoverstnih molitvenih in pobožnih knjig raznega zadržaja v mnogih natisih („Hoja za Jezusom“ je štela do l. 1500 v raznih jezikih 59 izdaj!) temuč tudi druge spise za ljudstvo, pesmi, pregovore, povesti, gospodarske obravnave itd. Tako je bila knjiga o poljedelstvu, ki jo je bil spisal senator Peter de Crescentiis, od l. 1470—93 tiskana v desetih raznih izdajah po nemško in latinsko, celo z lepimi podobami okinčana; razširjena je bila tudi knjiga „das Buch der Natur“ in neka druga tej enaka „das Buch von den fruchten, baumen und krautern“; in mnogo mnogo ljudskih povesti, kratkočasnic, potopisov itd. se hrani iz tistih časov.

Vse to nam kaže, kako je bilo v onem času ljudstvo vajeno in veselo branja. O takem splošnem veselju za branje in pisanje imamo tudi zapisane dokaze v knjigah iz tistega časa.*) Če je pa bralo in pisalo ljudstvo, se je moralo gotovo kje učiti, je moralo gotovo v mnogih krajih imeti šole.

Zlasti se je tedanja duhovščina veliko prizadevala za razširjanje tiskarstva, ker jej je bilo najbolje orodje za pospeševanje kerščanske olike in za povzdigo pobožnega življenja med narodom. Med prvimi knjigami je največ mravno-podučnih in pobožnih, pridigarških, molitvenih itd. (Še celo pred tiskarstvom so se enake knjige po prepisih širile.) Kako blagodejno je takrat vplivalo tiskarstvo na splošno pravost in pravo oliko, dokler je bilo še povsem v službi sv. cerkve! Kako pa zdaj mnogokrat razdira in podira s satanskim pohujšanjem!

Memogredé naj omenimo, da Janssen vé za enajst nemških natisov psalmov do l. 1513, za pet in dvajset raznih natisov sv. evangelija do l. 1518, in da je bila cela biblija v nemščini tiskana najmanj dvajsetkrat, preden se je luteranstvo pričelo. Kolika je tedaj prederznost Lutra in njegovih priveržencev, ko terdijo, da še le Luter je sv. pismo „izpod klopi izlekel“!

Da se je duhovščina za šolo veliko zanimala in pečala, nam kaže med drugim „izpraševanje vesti“ (Beichtspiegel) iz 15. stoletja, v katerem

*) „Seelenführer“ pravi nekje: „Alles volck wil in yetziger zit lesen und schriben; und es ist lobelich und geraten, wan es gute Bucher sint, aber nit lobelich, wan es sint böse“ itd. V l. 1486 izdani knjigi „die heyiligen rayssen ghen Iherusalem“ se bere, da ni že konca ne kraja „nūwe bücher zu machen. Gelert und ungelert schriben gedicht und machen bücher, das kleffig alt wib, der sinnlos alt mann, der schwetzig sophist, so all menschen vermessen sich zu schriben, zu ryssen die geschriff und wollen andern sagen, das sie selber nit wissen noch verstan“.

se bere vprašanje: „ali je sošolcem papir ali peresa kradel?“ Razvidno je to iz katekizma od l. 1470, ki opominja, „man soll die Kinder frühzeitig zur Schule schicken bei ehrbaren Meistern“. Kaplan Ivan Wolf svari v svoji knjižici od l. 1478, naj otroci učitelje ravno tako spoštujejo in ubogajo, kakor svoje stariše, in naj nikar ne bodo hudi na nje „darum, dass sie dieselben gehauen“, ravno tako so tudi stariši grajani, ako nočejo, da bi učitelj otroke kaznoval.

Vse to pač kaže, da so bile ljudske šole, pa da jih je bilo veliko. In da so bile pridno obiskovane, so tudi dokazi. Tako se n. pr. pritožuje l. 1491 nek „Meister der Lese- und Schreibschule“ v Xanten-u, da pri tolikem številu učencev s svojim pomočnikom ne more izhajati; na to odloči mestni svèt njemu in „mojstru“ druge mestne šole drugega pomočnika; v Wesel-u je l. 1494 bilo 5 učiteljev, ki so učili „brati, pisati, računjati in cerkveno petje“. Tudi deklishe šole so bile v nekterih krajih pridno obiskovane. Neko odgojišče v Xanten-u je l. 1497 štelo 84 plemenitih in meščanskih učenk.

Nikakor ne smemo pozabiti tudi mnogoštevilnih šol po samostanih raznih krajev in raznih zadrug. Kajti, če tudi se ne da tajiti, da sem ter tje nekteri niso živeli po svojem samostanskem poklicu, moramo vendar reči, da strašanski propad samostanskega življenja, kakor se nam mnogokrat popisuje, je le izmišljija protestantskih in drugih katoliški cerkvi sovražnih pisavcev. Ali menite, da bodo tisti, ki še za sedanje redovnike le ene lepe besede nimajo, hoteli pravično soditi one, ki so pred štiristo leti živeli? Takim je, če o kakem aposteljnu slišijo, vedno le Judež izdajalec na mislih. Kaj so n. pr. naredili iz poštenega, gorečega in korektnega dominikana Tetzela? Vse zgodovine po versti ga dolžijo, da je napačno oznanjal in razlagal cerkvene odpustke, ter on nekakšno provzročil Lutrov odpad. In vendar ni ne to, ne drugo očitanje zgodovinsko dokazano, marveč uprav zdaj v „Neue und alte Welt“ prav mično dokazuje ravno nasprotno W. Hermann.

Če tedaj še samostanske šole v poštev jemljemo, mora biti vsak nepristranski poštenjak prepričan, da je bilo zlasti ob koncu srednjega veka ravno pred Lutrovim nastopom za ljudske šole dobro poskerbljeno (tudi po deželi imenuje Rolfus v Real-Encicl. mnoge kmečke šole iz tistega časa); vsakako pa je bilo najlepše upanje, da se bode delo s tako vnemo pričeto na vse kraje med priprosto ljudstvo vspešno razširjalo — toda priderli so verski viharji, politični vertinci, pa vojskini strel in grom — in šlo je spet rakovo pot!

Pa še enega faktorja ne smemo prezreti, ki je bil, je in bo vsak čas nenadomestljivi pogoj šolskega napredka; kdo ga ne ugane? — nervus rerum — blagostanje! Vsak vé, da skerb za vsakdanji kruhek še tako zvanim višim duhovom omami in zatare vnemo za vzvišeno

dušno delovanje, kaj pa še le priprostemu kmetu delalcu? Vsak učitelj pač vé povedati, kako ga zaderžuje v podučevanju — revščina, beračija ljudi, med katerimi mu je delovati! V času pa, o katerem smo tu govorili, pa tega ni bilo. Janssen takratno premožnost tako vabljivo popisuje, da smo primorani, ne milovati, kakor Böhm, ampak zavidati ono dóbo, ki je imela pripomočke brez sile šole zidati in šolarjem obleko in hrano dajati. Tudi učiteljem se ni bilo pritoževati: „Bis zum Ende des Mittelalters werden, was gewiss beachtenswerth, nirgends Klagen über unzureichende Besoldung von Seiten des Lehrerstandes laut“. (Dalje sledi.)

Jernej Kopitar.

Kar je o Slovencih učil Kopitar, to pripoznava A. Mažuranić, to terdi Fr. Kurelac, to kaže M. Valjavec v živih vzgledih na pr.: „Narodne pripovjedke skupio u i oko Varaždina“ (1858. 8. str. 315); isto poterjuje dr. Miklošič, ki o teh in enacih zbirkah v „Slav. Bibliothek“ (II. str. 196. 170) piše: „Die vorstehenden zwölf chorvatisch-slovenischen Märchen sind aus einer grösseren Sammlung von Märchen entlehnt, welche Herr Mathias Valjavec in der Umgegend von Warasdin aufgezeichnet hat. Ihr Werth beruht a) auf ihrer Bedeutung für slavische Mythologie . . . ; b) auf ihrer Bedeutung als Proben jener Abart des slovenischen, welche durch den Einfluss des serbischen und chorvatischen entstanden, in Provinzialcroatien gesprochen wird“ (S. 151 — 170; Volkslieder S. 303 — 307; cf. Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem . . . Letopis Slov. Matic. I. 1874 str. 102 — 155; I. 1877 str. 92 — 131; Slov. Glasnik; Pučke Novine itd. . .). —

Da so stanovniki, ki so po omenjenih krajih nekdanj zvali se Slovenci, v istini Slovenci, to spričuje še dan danes kajkavščina — njihova domača govorica. — Hervatje štokavci te Slovence opisujejo za modre in dobre, ker so iz ljubezni do narodne vzajemnosti pustili svoje starodavno ime in narečje ter sprejeli njih književno štokavščino in ime hervatsko; s Kopitarjem vendar — „jure dolemus provincialem Croatiam, cujus caput est Zagrabia (Hesych. str. 62)!“ — In to — zakaj? — Ker so nje stanovniki od tedaj malo da ne do sedaj v nekakem nenaravnem stanu. — Doma kajkavci težko umevajo javno štokavščino ter z njo verlo napredovati ne morejo. Vsled tega je nastal preširen prepad med prostim ljudstvom in učenjaki hervatskimi. — „Jao si ga ovcí, kój svoje runo bude težko!“ — To resnico poterjujejo tožbe hervatske, da naš „puk je neuk i siromašan“ (Obzor 1880), in celo do-brotvorne naprave, s katerimi se ponašajo, na pr. društvo sv. Jeronima, katero si pri napol večem rodu in pri mnogo lepših podporah priméroma le malo in polagano vzmaguje. V tem smislu poprašuje Kurelac: „Kako